

Makalenin geliş tarihi: 01.05.2021
Makalenin kabul tarihi: 26.05.2021

KÖKEN DİL TÜRKÇE KONUŞURLARININ FONETİK VE PROZODİK ÖZELLİKLERİ (TÜRKÇE-ALMANCA)*

PHONETIC AND PROSODIC CHARACTERISTICS OF THE SPEAKERS OF TURKISH, A HERITAGE LANGUAGE (TURKISH-GERMAN)

Şadan ALTINOK**

Özet

İki dillilikte bir dilin diğer dili fonetik, leksik, gramatik ve prozodik olarak etkilemesi doğal bir süreç olarak görülmektedir. Bu çalışmada Almanya’da yaşayan üçüncü kuşak köken dil Türkçe konuşurlarından elde edilen veriler fonetik ve prozodik olarak incelenmiştir. Yaş düzeylerine göre; 22 kadın, 8 erkek yetişkin kategorisinde ve 21 kadın, 13 erkek genç kategorisinde olmak üzere toplam 64 katılımcının verileri analiz edilmiştir. Ayrıca durak ve konumsal vurgu yerlerini karşılaştırmak için 16 ana dil konuşurunun verileri de analize dâhil edilmiştir. Katılımcıların gördükleri bir olayı Türkçe olarak formel ve informel anlattıkları ses kayıtları incelenmiştir. Ses kayıtları fonetik ve prozodik olarak iki ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Fonetik olarak en belirgin farklılaşma eğilimi; a, e, o, r, k, t, ş, ç, n seslerinde görülmüştür. Prozodik inceleme sonucunda ise; dilin ezgisinin kaybolduğu, tekrarların ve duraklamaların çokluğu, boğumlanma hataları, yanlış hece vurguları, bitimli cümlelerde bitimsiz sesletim, tonlama belirsizlikleri, bağlaç ve söylem belirteçlerinin konumsal vurgu farklılıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanca, fonetik, iki dillilik, konuşma, köken dil, prozodi, Türkçe.

78

---

* Bu çalışma, 21-23 Ekim 2020 tarihinde Ankara’da düzenlenen XII. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu’nda sunulmuş olan “İki Dilli Bireylerin Türkçe Konuşma Becerilerindeki Fonetik ve Prozodik Eğilimleri” başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD, sadanaltinok@gazi.edu.tr

*** Bu çalışmada Alman Bilim Vakfı (DFG) tarafından desteklenen RUEG "Emerging Grammars in Language Contact Situations: A Comparative Approach" uluslararası projesinin "Clause combining and word order in heritage Turkish across majority Languages(P4)" bölümü verilerinden faydalanılmıştır. P4 bölümü proje yöneticisi Prof. Dr. Christoph Schroeder’e ve tüm çalışma arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. https://www.linguistik.hu-berlin.de/en/institut-en/professuren-en/rueg/copy_of_Projects/p4

Abstract

In bilingualism, it is seen as a natural process that a language affects the other language phonically, lexically, grammatically and prosodically. Intense exposure to the language and the frequency of use of this language due to the living environment can also affect the transfer between the two languages. In this study, data obtained from third generation speakers of Turkish, a heritage language, living in Germany were used. According to their age levels, the data of a total of 64 participants, including 22 women, 8 men in the adult category and 21 women and 13 men in the youth category, were analyzed. In addition, data from 16 native speakers were included in the analysis to compare places of pauses and positional emphasis. The sound recordings of the participants narrating an event in Turkish formally and informally were analyzed. The sound recordings were subjected to two separate evaluations, phonetically and prosodically. Phonetically, the most distinctive tendency of differentiation was seen in the sounds "a, e, o, r, k, t, ş, ç, n". As a result of the prosodic analysis, the loss of the melody of the language, the multiplicity of repetitions and pauses, articulation errors, false syllable stress, nonfinite pronunciation in finite sentences, intonation ambiguities, and positional emphasis differences of conjunction and discourse markers were determined.

Keywords: German, phonetics, bilingualism, speech, heritage language, prosody, Turkish.

1. GİRİŞ

1961 yılında imzalanan İş Göçü Anlaşması'ndan sonra Almanya'ya giden ilk Türk vatandaşlarının üzerinden yarım yüzyılı aşkın bir zaman geçmiştir. Türkler, günümüzde Almanya'da yaşayan azınlıkların içinde en kalabalık nüfusa sahip olan grup konumuna yükselmişlerdir. Bu süreçte göç eden Türk vatandaşlarının yaşadıkları adaptasyon sorunlarının içinde kuşkusuz en büyüğü yeni bir dil edinme ve ana dillerini koruyabilme olmuştur. Kültürel olarak tamamen yabancı oldukları bir ortamda bilmedikleri bir dil ile karşı karşıya kalmışlardır. İlk giden kişilerin zamanla aile ve çocuklarını yanlarına getirmeleri ve yeni doğumlarla ikinci kuşak Türkler yetişmeye başlamıştır. Yıllar içinde bu göç artarak devam etmiş, çocukların dil edinimi ve eğitim süreçleri ile var olan adaptasyon sorunları daha da ileri aşamaya taşınmıştır. İki dilli olarak yetişen ikinci ve üçüncü nesil Türk çocuklarının yaşadıkları dil edinim ve kullanım sorunları, eğitim sorunları ve entegrasyon sorunları birçok çalışmanın araştırma konusu hâline gelmiştir (Arslan 2006, Aytan vd. 2018, Canbolat 2019, Çınar 2017, Günce 1976, Özdemir 1988, Uluçam-Wegman 2017, Yılmaz 2014).

Aileleri ve yakın çevrelerindeki Türk arkadaşları haricinde Almanca ile yoğun temas hâlinde oldukları için çocukların ana dillerinde bazı değişimler meydana gelmiştir. Hususiyetle birinci, daha sonra da ikinci kuşakta var olan eğitim seviyesi sorunları, birinci kuşaktaki ağız ve lehçe özellikleri gibi unsurlar da yeni neslin ana dili edinimlerinde etkili rol oynamıştır. Özellikle üçüncü kuşak yani köken dil konuşuru olanlar okul öncesi eğitiminden itibaren Almanca ile yoğun etkileşim hâlinde olmuşlardır. Ebeveynlerin aile içinde kimi zaman Türkçe, kimi zaman Almanca konuşma tercihleri nedeniyle de yeterince Türkçe ile etkileşimde bulunamamışlardır.

Bu durum sonucunda Türkçe konuşmada akıcılığı kaybetme, hatırlayamadıkları kelimelerin yerine Almancalarını koyarak (code-switching) yer değiştirme, gramatikal değişimler, telaffuz hataları, fonetik yanlışlıklar gibi durumlar ortaya çıkmıştır.

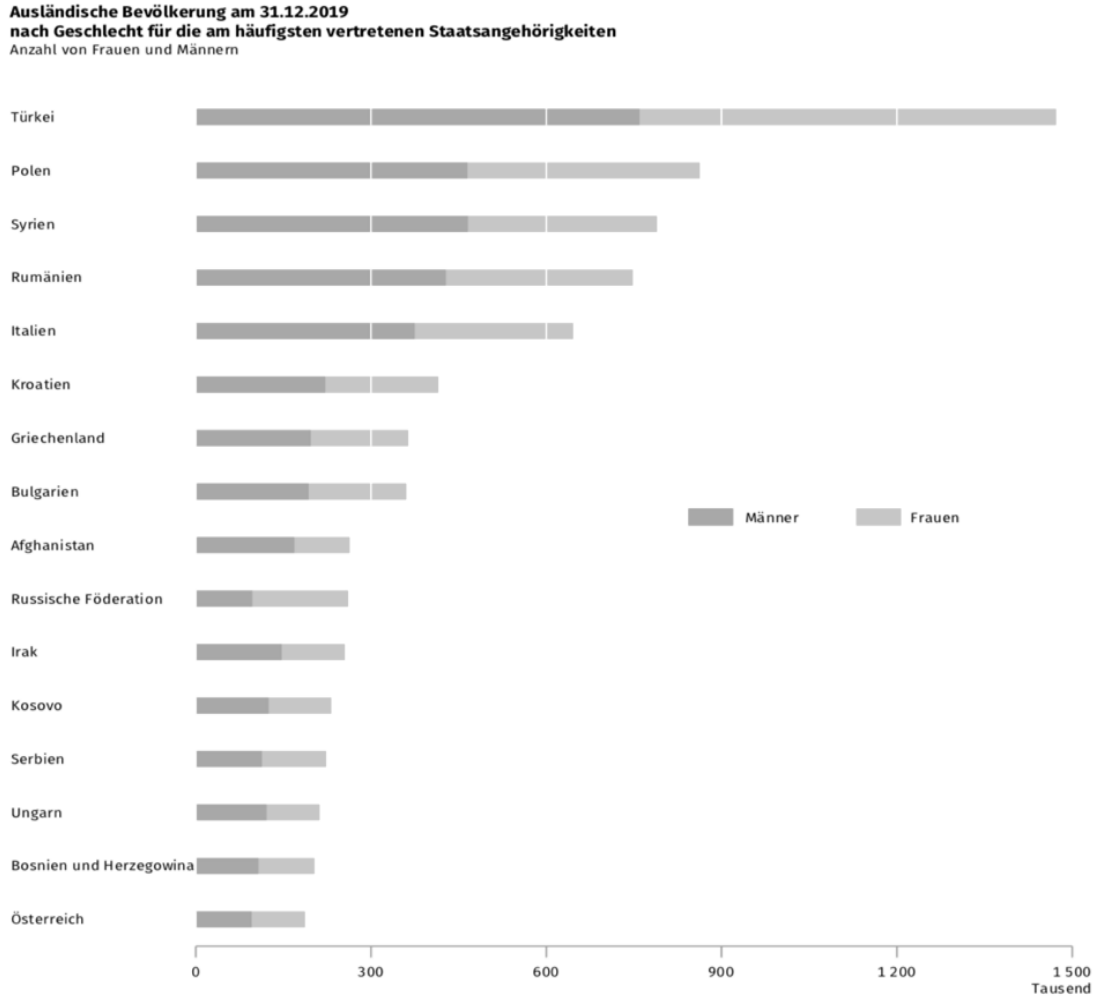
Almanca kullanımını günlük yaşamlarında daha çok tercih etmelerinin temel nedenleri; dışlanmaktan korkma, akıcı Türkçe konuşamadıkları için çekinme, etkileşimde buldukları insanların çoğunluğunun Almanca konuşması, Türkçe derslerinin yeterli olmaması, Türkçe kelime bilgisi eksikliği gibi başlıklar olarak ifade edilebilir (Çakır 2002, Demiröven ve Okur 2017, Sakın 2018).

1.1. Yurtdışındaki Türk Nüfusu ve Almanya'ya İş Göçü

Geçmişten günümüze farklı ülkelere göç ederek yeni bir hayata başlayan birçok Türk vatandaşı bulunmaktadır. Bu insanların bazen iş bazen evlilik bazen de eğitim almak gibi sebeplerle vatanından ayrı düşmesi gerekmiştir. Çoğunlukla Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Göç edenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Yurtdışına göç eden Türk vatandaşlarının istatistiklerine bakıldığında iki milyon kişi ile Almanya en fazla göç alan ülke olarak ilk sırada yer almaktadır (BIK, 2020; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011). Almanya'ya göçün bu kadar yoğun olmasının nedeni Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması'na dayanmaktadır.

“Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması 30 Ekim 1961 tarihinde imzalanmıştır. 12 maddeden oluşan ve resmi ismi “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk İşçilerinin Almanya'da İşe Yerleştirilmelerine Dair Anlaşma” olarak kayıtlara geçen bu anlaşma, ülkemizden yurt dışına yönelik olarak gerçekleştirilen işçi göçüne ilişkin ilk anlaşma niteliğindedir. Anlaşma, Almanya'nın Bad Godesberg kentinde imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında Almanya'ya çalışmaya gelen Türk işçilerinin Almanya'da işe yerleştirilmelerinin düzenlenmesi amaçlanmıştır” (Aydın 2014: 16).

Bu anlaşma ile bugün gurbetçi olarak tabir edilen Türk vatandaşları Almanya'ya göç etmeye başlamıştır. Anlaşma 2021 yılında altmışıncı yılını dolduracaktır. Almanya'daki Türk nüfusu yarım yüzyılı aşan bu süreçte giderek artmış ve günümüzde yabancı nüfus olarak ilk sırayı almıştır. Almanya Federal İstatistik Ofisi'nin 2019 verilerine göre Türk nüfusu 1.472.390 olarak belirlenmiştir. Bunların içinde Alman vatandaşlığına geçenler bulunmamaktadır. (Statista, 2020a)

Quelle: Ausländerzentralregister

2020 - 06 - 0178

Grafik1. Alman Federal İstatistik Ofisi verilerine göre Almanya'daki yabancı nüfus (Statista, 2020b)

Almanya'ya işçi olarak giden Türk vatandaşları günümüzde Almanca veya gurbetçi kavramları ile anılmaktadır. Kendi vatanlarında bu şekilde anılmanın yanında Almanya'daki nitelendirilmeler de kimlik karmaşası ve aidiyet sorunlarını beraberinde getirmiştir. "Almanya, 1980'lere kadar ülkedeki yabancıları "Gastarbeiter" (misafir işçi) olarak tanımlamıştır. Çünkü bir "göçmen ülkesi" olmak istenmemektedir. Ancak zamanla geri dönüşler gecikince "Mitarbeiter" (çalışma/iş arkadaşı), ülkede kalıcı oldukları kesinleşince de "Migranten" (göçmenler) terimi kullanılmaya başlanmıştır" (Başkurt 2009: 84). Almanca, gurbetçi gibi tabirler yerine günümüzde Euro Türkler, Avrupalı Türkler veya Almanya Türkleri ifadesinin kullanılmasını daha uygun görmekteyiz (Bekar 2016: 286, Kaya 2011: 150, Kırmızı 2016: 147, Yılmaz 2017: 1488).

Aidiyet sorunları, vatan özlemi, yabancı bir dil ve kültürle karşılaşmış olmanın verdiği sosyal ve psikolojik etki, birinci neslin ilk başta karşılaştığı en temel problemler olmuştur. Birinci kuşak içine kapalı ve kültürlerini koruyan, Almanya'ya tepki duyan ve dil öğrenmeye karşı direnç gösteren bir nesil olmuştur (Kırmızı 2016: 149).

İkinci ve üçüncü kuşak ise birinci kuşağın duygusallığından sıyrılmaya başlayan ve iki dilli tabir edilen bir nesil olarak yetişmeye başlamıştır. Almanlarla yapılan evlilikler, iki dilli yetişme, iki dilli öğretim, yaşam şartlarının etkisi sonucu Almanlar ve Almanca ile etkileşim de artmaya başlamıştır. İkinci kuşak ya orada doğmuştur ya da çocuk ve genç yaşta Türkiye’den ailelerinin yanına getirilmişlerdir. Birinci kuşağa göre dil öğrenme düzeyleri özellikle eğitim ortamları vasıtasıyla daha ileri seviyededir. Kültürel açılım birinci kuşaktaki korumacı ve içe kapanık tutumdan sıyrılmaya başlamış ve daha yumuşak hâle gelmiştir. Almanya’da doğma ve eğitim alma hususiyetleri nedeniyle Alman kültürüne daha aşına ve açık bir şekilde yetişmeye başlamışlardır.

Üçüncü kuşağın neredeyse hepsi Almanya’da doğmuş ve eğitim almıştır. Eğitim seviyesi olarak bir ve ikinci kuşaktan daha yüksek eğitim düzeylerine sahiplerdir. İş kategorisi olarak daha yüksek bir seviyededirler. Ancak ana dil ve kültürlerinden diğer iki nesle göre daha kopuk durumdadırlar. Şimdilerde dördüncü kuşak yetişmekte ve üçüncü kuşak ile benzer özellikler göstermektedirler.

1.2. Köken Dil ve İki Dillilik

İki dillilik teriminin kelime karşılığı İngilizcede ‘Bilingualism’, Almancada ‘Zweisprachigkeit’ şeklinde ifade edilmektedir. İki dillilik terimi; bir bireyin veya toplumun iki farklı dili, ana dili seviyesinde veya ona yakın bir şekilde istediği zaman konuşabilme yetisi olarak ifade edilebilir. İki dillilikte bir dilin diğer dili fonik, leksik, gramatik ve prozodik olarak etkilemesi doğal bir süreç olarak görülmektedir. Yaşanılan ortamdan kaynaklı hangi dile yoğun olarak maruz kaldığı ve bu dilin kullanım sıklığı da iki dil arasındaki aktarımı etkileyebilmektedir.

“İki dillilik ile ilgili tanımlara bakıldığında, bireyin her iki dile de maruz kalma zamanı, sosyal ortamı gibi durumların dikkat çektiği görülmekte; iki dilli bir birey olarak tanımlanabilmek için bireyin her iki dilde de en az bir dilsel beceriye hâkim olması ve kendini anlamlı bir şekilde ifade edebilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. İki dillilikte; iki dili bireyin her bir dildeki yeterliliği, bir dilden diğerine rahatça geçebilmesi ve her iki dile de maruz kalma zamanı, ortamı dikkat çekmekte ve iki dillilik bu özelliklere göre tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır” (Akkaya ve İşçi 2016: 330).

“İki dillilikte, her iki dilin bütün alanlarda (konuşma, yazma, anlama, okuma) eşit güç veya aynı düzeyde şekillenmesinin nadir olduğu, sık rastlanılan durumun ise, iki dil arasında bir dengesizliğin veya eşitsizliğin olduğu ve genellikle birinin diğerine baskın geldiği ifade edilmektedir” (Jonekeit ve Kielhöfer, 1998: 11, Oruç 2016: 285 ten). “Dengeli iki dilli bireyler her iki dile de aynı ölçüde hâkimdirler. Eğer dillerden biri daha çok gelişmişse bu durumda baskın (dominant) iki dillilikten söz edilir. Bu iki dillilik türüne çok sık rastlanmasına karşın dengeli iki dilliliğin gelişmesi kolay değildir” (Yılmaz 2014: 1646).

“Aynı zamanda veya aynı anda edinilen iki dile ‘andaş iki dillilik’ adı verilirken, birinci ve ikinci dile eşit değerde veya aynı ölçüde sahip olunmasına ‘eş değerli iki dillilik’, birinci ve ikinci dilin eşit değerde veya aynı ölçüde olmaması durumuna ‘eş değerli olmayan iki dillilik’ denmektedir. Eş değerli iki dillilik için aynı anlama gelen ‘eş bağlamlı iki dillilik’ ve eş değerli olmayan iki dillilik için de ‘ayrı bağlamlı iki dillilik’ kavramlarının kullanıldığını gördük. İki dillilikte her iki dil kullanımındaki işlevselliğine göre aynı veya eşit işlevsellikte

kullanılıyorsa 'eş işlevseli iki dillilik' olarak, aynı işlevsellikte kullanılmıyorsa, yani bir dil diğerine göre daha işlevsel olarak kullanılıyorsa 'ayrı işlevseli iki dillilik' olarak adlandırılıyor" (Demircan 1990: 20, Oruç 2016: 285 ten).

Yukarıda da bahsedildiği gibi iki dillik kavramı akademik literatürde de hâlen tartışılmakta ve birçok farklı tanım, kavram ve türle ifade edilmektedir.

"Köken dil terimi ise belirli bir sosyal bağlamda hâkim dil (veya diller) dışındaki dilleri tanımlamak için kullanılmaktadır" (Kelleher 2010: 1). "Köken dil konuşmacıları, ikinci (çoğunluk) dillerini ya köken dili ile eşzamanlı olarak ya da azınlık diline ağırlıklı olarak maruz kaldıktan ve kısa bir süre kullandıktan sonra çocuklukta öğrenen erken iki dilli kişilerdir. İki dillilik, hâkim dil lehine dengesiz, hatta büyük ölçüde dengesiz olabilir ancak köken dildeki bazı yetenekler de devam etmektedir" (Scontras vd. 2015: 3) Tanımdan da anlaşıldığı üzere yaşanan ülkenin dili baskın konumdadır. Bugün Almanya'da yaşayan üçüncü ve dördüncü kuşağın konuştuğu Türkçe, köken dil olarak nitelendirilmektedir. Almancanın daha baskın dil olarak kullanıldığı bu nesillerin Türkçesinde değişim ve bozulmalar meydana gelmiştir. Bunun nedenlerinden biri de Türkçenin okullarda zorunlu ders olmaktan çıkarılmasıdır.

"Türkçe dersleri artık ağırlıklı olarak "Herkunftssprachenunterricht" veya "herkunftssprachlicher Unterricht (HSU) /heritage language instruction/" köken dili Türkçe dersi olarak sunulmaktadır" (Uluçam-Wegman 2017: 2). "Dersten alınan notun sınıf başarısını etkilememesi, derslerin öğleden sonraları diğer derslerin bitiminde işlenmesi ve bazı ailelerin çocuklarını sivil toplum kuruluşlarının kurslarına göndermesi gibi sebepler Türkçe derslerine katılımı azaltmış ve azaltmaya da devam etmektedir" (Bekar 2015: 84).

"Bugün yurt dışında üçüncü nesle ulaşan Türkler de ana dilleri olan Türkçeyi, diğer iki dilliler gibi, yaşadıkları toplumun diliyle beraber yeterli düzeyde öğrenmelidirler. Bu durumda Türkiye'nin Avrupa'daki Türklerin ana dillerini yeterli seviyeye çıkartmak için uygun eğitim şartlarının oluşturulmasına önem vermesi gerekmektedir. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı 2009-2010 eğitim öğretim yılında uygulanmaya başlamış ve yurt dışındaki Türk çocukları için yeni bir anlayışı ortaya koymuştur" (Yılmaz 2014: 1648).

"Almanya'da yaşayan 3. kuşaktan Türklerin arkadaşlarının daha çok mahallelerindeki, okullarındaki ve akraba çevrelerindeki Türk akranlarından oluştuğu görülmüştür. Alman veya diğer milletlerden arkadaş edinimi 3. kuşakta diğer kuşaklara göre fazladır" (Bekar, 2015: 70). Bu gençlerin birinci ve ikinci kuşak gibi dil ve kültürüne bağımlılıkları daha da azalmış durumdadır. Türkiye'ye seyahatleri yılda bir kez veya daha az seviyeye inmiştir. Erken çocukluk dönemlerinden itibaren Alman okullarında eğitim gördükleri için hem Almanca hem de Alman kültürü ile daha çok etkileşim içinde olmuşlardır. Aile ve yakın çevre ile Türkçe, okul ve arkadaş çevresinde daha çok Almanca kullanan yeni nesillerde Türkçe konuşma yeterlilikleri düşmeye başlamıştır. Uluçam-Wegman'ın (2017: 9) çalışmasında Almanca ve Türkçe dil becerileri açısından öğrencilerin kendilerini nasıl değerlendirdiklerine bakıldığında, tüm dilsel becerilerde Almancada daha iyi olduklarını belirttikleri görülmüştür. "Dil körelmesi daha çok 3. kuşakta görülen bir husustur. 3. kuşağın aileden öğrendikleri Türkçeyi geliştirme ortamı bulamamaları ve ileriki yaşlarda kendilerinde baskın dilin Almanca olması Türkçenin kullanım pratikliğinin körelmesine neden olmaktadır" (Bekar 2015: 13). Üçüncü kuşak Türklerin zamanla dillerinde meydana gelen değişim net şekilde ortaya çıkmıştır. Zamanla

iki dilliliğin bir getirisi olarak Türk Almancası, Almanya Türkçesi, Türkmanca (<Turkish+Deutch) veya Deukisch (<Deutch+Turkish) gibi tabirler kullanılmaya başlanmıştır (Arslan 2018: 613, Bekar 2015: 1). Heike Weise (2012) Berlin Kreuzberg civarında yaşayan Türk gençlerinin dilini incelemiştir. Burada konuşulan dilin standart Almancadan farklı olduğunu göstermiş ve Kiezdeutsch olarak isimlendirdiği bu oluşum için “Yeni bir lehçe mi doğuyor?” şeklinde çalışmasını kitaplaştırmıştır.

Köken dil Türkçe konuşuru üçüncü kuşağın dil özelliklerine bakıldığında; kelime/kod değiştirme (code switching), dil bilgisi kurallarını değiştirme/birleştirme, sesletim farklılıkları, telaffuz sorunları, dilin ezgisininin kaybolması gibi değişimler meydana geldiği görülmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. “Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır.” (Karasar 2009: 77). “Clause combining and word order in heritage Turkish across majority Languages (P4)” başlıklı Alman Bilim Vakfı (DFG) destekli, Prof. Dr. Christoph Schroeder’in yürütücülüğünde gerçekleştirilen projenin verileri kullanılmıştır. Veriler Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türklerden elde edilmiştir. Karşılaştırma yapılabilmesi için Türkiye’den ana dili konuşuru aynı yaş gruplarındaki katılımcılardan da örnekler toplanmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayalı gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan ses kayıtları ve yazılı metinler elde edilmiştir. Genç ve yetişkin olarak iki kategori oluşturulmuştur. Verilerin elde edilebilmesi için katılımcılara kısa bir kaza videosu izletilmiştir. Videoyu izledikten sonra katılımcılar, videoda gördükleri olayı formel (resmî) ve informal (gayriresmî) olarak Türkçe anlatmış ve mesaj olarak yazmışlardır. Bir katılımcının formel konuşma/yazma ve informal konuşma/yazma olmak üzere dört farklı verisi bulunmaktadır.

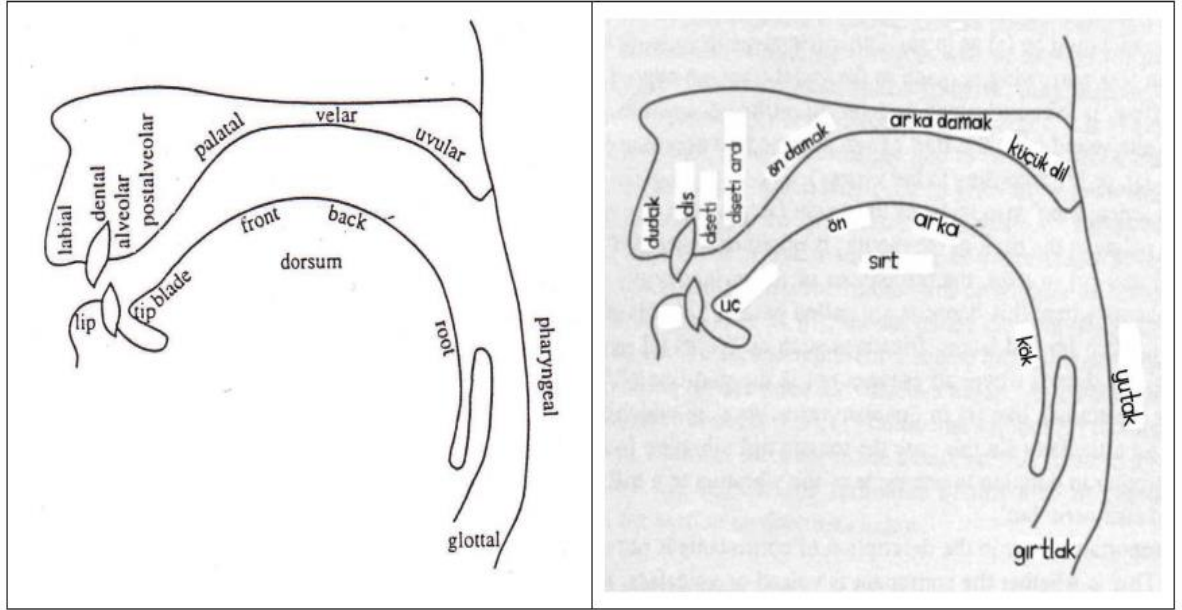
Çalışmada, köken dil konuşuru katılımcıların formel ve informal ses kayıtları incelenmiştir. Ayrıca prozodik unsurlardan olan durak noktalarının, bağlaç ve söylem belirteçlerinin kullanımlarındaki konum ve sıklıklarının karşılaştırma analizleri için Türkiye’deki katılımcılardan elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Almanya’daki köken dil konuşuru katılımcılardan; 22 kadın, 8 erkek yetişkin kategorisinde ve 21 kadın, 13 erkek genç kategorisinde olmak üzere toplam 64 katılımcının verileri analiz edilmiştir. Ayrıca durak ve konumsal vurgu yerlerini karşılaştırmak için; 8 genç ve 8 yetişkin kategorisinde toplam 16 ana dil konuşuru ile 8 genç ve 8 yetişkin kategorisinde toplam 16 köken dil konuşurunun verileri analiz edilmiştir. Ses kayıtları fonetik ve prozodik olarak iki ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Fonetik bulgular

Almanya’ya göçün olduğu ilk zamanlarda özellikle bir ve ikinci nesil için Almanca seslerin boğumlanmasında sıkıntı yaşanmaktaydı ve buna yönelik çalışmalar yapılmaktaydı. Ancak günümüzde üç ve dördüncü nesilde ters yönlü bir etkileşim olmaktadır. İkinci dil ile yoğun etkileşim sonucu ana dildeki seslerin farklılaşması söz konusudur. Bu çalışmada tespit edilen fonetik en belirgin farklılaşma eğilimi; “a, e, o, ç, k, n, r, ş, t” seslerinde görülmüştür. Katılımcıların hepsi izlediği aynı olayı anlattığı için kullanılan kelimeler hemen hemen aynıdır. Bu nedenle farklı kelimelerden örnekler azdır. Seslerle ilgili

bulgularda; sesletim (boğumlanma) değişimi, yutma ve yuvarlama gibi hususlar tespit edilmiştir.

Şekil 1. Ses yolunun farklı üretim yerlerine göre etiketlenmiş orta 'sajital' düzlemi (Pekacar ve Dilek 2009: 142)

Şekil 1 iki dildeki seslerin boğumlanma noktaları arasındaki farkların net olarak görülmesinde ve köken dil konuşurlarında var olan değişimlerin anlamlandırılmasında faydalı olacaktır. Tespit edilen seslerin boğumlanma yerlerine göre gösteriminde Uluslararası Fonetik Alfabe (IPA) simgeleri kullanılmıştır.

3.1.1. Ünlüler “a, e, o”

“a, e, o” seslerinin Türkçe ve Almancadaki türleri ve boğumlanma özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

/a/ sesinin Türkçedeki durumu

“A, düz, geniş bir arka dil ünlüsüdür. Biri, dil ardının gerisinde (postdorsal), öteki buna karşın biraz daha önünde oluşan (predorsal), iki tür vardır. Postdorsal /a/’nın çıkışında, dilin ön kıyası alt sıra dişlerin art sırtına dayanır. Arka kısmı ağız boşluğunda kaşksı bir biçim alır” (Selen 1979: 22). Demircan (2013: 22-23) bunu geniş, düz, dilardı/damakortası ünlüsü olarak ifade eder. “Predorsal /a/’nın çıkışında, dilin ön kıyası yine alt sıra dişlerin ardına dayanır. Sırtı ağız boşluğunda yaygın biçimdedir. Ağız baş parmak kalınlığında açıktır” (Selen 1979: 23). Bu bilgilerden hareketle Türkçede iki tür /a/ sesi vardır. Biri geride dil sonunun da ötesinde diğeri bundan biraz daha önde oluşmaktadır.

/a/ sesinin Almancadaki durumu

“Alman dilinde, ağız boşluğunun iyice arkasında oluşan postdorsal /a:/, bir de ağız boşluğunun ön kısmında oluşan predorsal /a/ olmak üzere iki çeşit /a/ vardır. /a/ sesi arka dil vokalıdır. Postdorsal /a:/ uzundur. Çıkarılırken dilin ön kıyası alt kesici dişlerin art sırtına, ağız boşluğunu dolduracak şekilde dayanır. Orta kısmı ise ağız boşluğunda bir kaşık biçimini alır” (Selen 1988: 24).

“Predorsal /a/ kısadır. Sesin çıkışında, dilin ön kıyası yine alt kesici dişlerin art sırtına dayanır. Dilin orta kısmı Yumuşak damağa doğru kabarıktır. Ağız açısı, baş parmak kalınlığında açıktır” (Selen 1988: 24-25). Almancadaki /a/ sesinin iki türünün oluşumu da Türkçedeki /a/ sesinden farklıdır. Özellikle postdorsal olan hem çıkış noktası hem uzunluk olarak kolaylıkla ayırt edilebilir. Türkçeye giren bazı yabancı kökenli sözcüklerde (özellikle Arapça) “a” sesi normalden biraz uzun sesletilir.

Çalışma bulgularında:

- Araba, yani, şahit, eşya, ama, aile, aynı, ani, şahit gibi kelimelerdeki a sesi, Türkçedeki dilardı (postdorsal) /a/ sesletiminden daha geride Almancadaki ağız boşluğunun iyice arkasında oluşan postdorsal /a:/’ya benzer bir sesletim yapılmaktadır.

/e/ sesinin Türkçedeki durumu

“E düz, dar bir ön dil ünlüsüdür. Dilimizde yarı açık ve ondan biraz daha açık diyebileceğimiz E türleri vardır. Genel olarak dilimizdeki e ünlüleri yarı açıktır. Dilin ön kısmı, öne doğru kalkar ve alt sıra dişlerin ardına değer. Arka kısmı o kadar kabarıktır değildir. İki yanıyla, üst sıra dişlerin kıyasına değecek kadar yaklaşır. Sesbilimde yarı kapalı ve kısa türü için /ɛ/, buna göre daha açık türü için /æ/ işaretikullanılır. Kapalı türü ise /e/ ile gösterilir” (Selen 1979: 37-38).

Demircan (2013: 22, 23-40) bu ünlüyü geniş ya da yarı açık, düz, dilönü/sert damak ünlüsü olarak nitelendirmektedir. Türkçede sıklıkla kullanılan /e/ sesi yarı açık olarak sesletilmektedir. Özellikle e sesi başta olduğu durumlarda kendisinden sonra gelen bazı ünsüzlerin de etkisiyle yarı açıktan daha açık konumuna geçmektedir. Örneğin; erken ve etken kelimelerinin ilk seslerindeki /e/’nin açıklık durumu birbirinden farklıdır.

/e/ sesinin Almancadaki durumu

“Düz ön dil vokalidir ve dört farklı çeşidi vardır; uzun ve kapalı /e:/, kısa ve açık /ɛ/, uzun ve açık /e:/, tonsuz ‘mırıltı sesi’ /ə/. Uzun ve kapalı /e:/ olanın çıkışında, alt sıra dişler üst sıra dişlerden bir parmak kalınlığında ayırır, dudaklar hafif yana çekiktir. Dilin ön kısmı alt sıra dişlerin ardına dayanmış, dil sırtı öne doğru, /i/ sesinin çıkarılışında olduğu gibi sert damağa yükselmiş, dilin iki yanı, üst sıra dişlerle damağın kıyasına dayanmış hâdedir (Selen, 1988: 49). Kısa ve açık /ɛ/ olanın çıkarılışında ise, dudaklar hemen hemen /a/ sesinin çıkarılışında olduğu kadar açıktır. Dilin ön sırtı, alt kesici dişlerin iç kısmına değer. Dilin arka sırtı ise, kapalı ve uzun /e/’de olduğu kadar ön damağa doğru kabarıktır değildir. Dilin iki yanı, üst sıra dişlerin iç yanına daha az noktalarda değer” (Selen 1988: 51).

“Uzun ve açık /e:/ olanın çıkarılışında, aynı kısa ve açık olan gibi söylenir. Türkçede kısa şekliyle “-de, -ve, -te” gibi son seslerde bulunur.” (Selen 1988: 53).

“Tonsuz (mırıltı sesi) /ə/ olanın çıkışında, dudaklar az açıktır. Çene aşağıya doğru hafif sarkar, dilin ön kıyası alt kesici dişlere değer. Dil sırtının orta kısmı damağa doğru biraz kabarıktır.” (Selen 1988: 54).

Çalışma bulgularında:

- Yere kelimesindeki birinci /ɛ/’nin sesletimi /i/ şeklinde yapılmaktadır.

- G_{eldi} kelimesinde /ɛ/ sesi öndil/kısa yarı açık sesletim yerine art/uzun kapalı /e/ olarak sesletilmektedir. Buna benzer diğer örnekler; f_{ren}, yerleş_{tirirken}, b_{en} vb.

/o/ sesinin Türkçedeki durumu

“O yuvarlak, geniş bir arka dil ünlüsüdür. Biri dilin iyice ardında postdorsal yarı kapalı /o/, diğeri dil ardının daha önünde predorsal açık /ɔ/ olmak üzere iki çeşittir. Her iki tür ünlünün çıkışında alt çene aşağıya doğru hafif sarkık; dil ucu ağız boşluğunun içinde serbest, dil sırtı arka damağa doğru hafif kabarıktır. Dudaklar öne doğru uzamış, yuvarlak bir biçim almıştır. Predorsal türün çıkışında dil arkaya doğru değil de biraz daha öne doğru kabarır” (Selen 1979: 30).

Demircan (2013: 22, 23-41) geniş (ya da yarı açık), yuvarlak, dilardı/damakortası ünlüsü olduğunu ifade etmiştir.

/o/ sesinin Almandaki durumu

“Alman dilinde uzun ve kapalı /o:/, kısa ve açık /ɔ/ olmak üzere iki çeşit o vardır. Uzun ve kapalı /o:/ olanda, dudaklar yuvarlaktır, alt çene aşağıya doğru biraz sarkar. Dil ucu alt sıra dişlerinin art kısmına değer, dilin arka sırtı arka damağa doğru kabarıktır. Kısa ve açık /ɔ/ olan ise, uzun ve kapalı sesinde olduğu gibi dudaklar çok yuvarlaklaşmaz. Dilin arka sırtı da damağa doğru çok yükselmez” (Selen 1988: 29).

Çalışma bulgularında:

- P_{olis}, t_{op} kelimeleri konu itibariyle her katılımcı tarafından kullanılmıştır. /o/ sesi burada “o-u” arasında sesletilmektedir. Alt çene /u/ sesletimine yakın biraz daha ileride durarak yarı kapalıdan kapalıya yakına geçip bu sesletimi oluşturuyor denilebilir.

3.1.2. Ünsüzler “ç, k, n, r, ş, t”

“ç, k, n, r, ş, t” seslerinin Türkçe ve Almandaki türleri ve boğumlanma özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

/ç/ sesinin Türkçedeki durumu

“Karışık ünsüzlerden biridir. Karışık ünsüz, iki ünsüzün birbirine karışarak bir solukta çıkan ünsüzlere denir. Patlamalı ve ötümsüzdür. /tʃ/ işareti ile gösterilir” (Selen 1979: 108). “Ötümsüz, patlamalı-sızmalı, dişseti-damakönü ve dilucu ünsüzdür” (Demircan 2013: 23, 49). “Alman dilindeki kadar belirgin kuvvette değildir” (Ergenç 1984: 89). Bu ses özellikle belirginlik hususuyla bulgular kısmında karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar genellikle Türkçedeki kullanımından daha baskın bir şekilde sesletim yapmaktadırlar.

/ç/ sesinin Almandaki durumu

“Titremsiz palatal /ç/ sesi çıkarılırken, hemen hemen /i/ sesinin çıkarılışında olduğu gibi az aralıktır. Dilin ön kıyası alt kesici dişlerin iç kısmına değer, ön ve arka sırtı ise, sert damağa doğru yükselir. Yan kısımları da çanak dişlere dayanır. Ortada, nefesin çıkması için dar bir kanal kalır” (Selen 1988: 118).

“Ön dil ünlüleriyle birlikteyken “ch” yazılı yerlerde bulunur.” (Ergenç 1984: 89). “Konson birleşimi olan bu ses ön, iç ve son seste “tsch” /tʃ/ yazılan yerlerde bulunur” (Selen 1988: 138).

Çalışma bulgularında:

- Kaçtı, çarptı, çocuk kelimelerindeki /ç/ sesi Almancadakine benzer daha baskın olarak sesletilmektedir. Ayrıca sesin boğumlanması sırasında Türkçedeki boğumlanma şekline göre alt çene ve dudaklar biraz daha öne alınarak yapılan sesletime benzemektedir.

/k/ sesinin Türkçedeki durumu

“Ötümsüz art damak ünsüzüdür. İki çıkarılma noktası vardır. Birinci nokta /k/ dil sırtının arka tarafıyla artdamak arkasındadır. Diğeri /c/ dil sırtının önüyle öndamak arasındadır. Sesin çıkarılmasında dilin ön kıyısı alt kesici dişlerin arka kısmına dayanır, dilin ön veya art sırtı sert damağın arkasına doğru yükselir” (Selen 1979: 85).

/c/ ile gösterilen “ötümsüz, patlamalı, dilardı ve yumuşak damak ünsüzüdür” (Demircan 2013: 23, 46).

/k/ sesinin Almancadaki durumu

“Titremesiz velar /k/ sesinin çıkarılışında, dilin ön kıyısı, alt kesici dişlerin arka kısmına dayanır. Dilin orta kısmı ya da arka sırtı sert damağın arkasına doğru yükselir. Bu ses, yanında bulunan sesin etkisiyle ya biraz daha önde ya biraz daha arkada oluşur” (Selen 1988: 93).

İki dilde de benzer özellik gösteren /k/ sesi birlikte kullanıldığı sesli harfin konumuna göre ön veya arkada oluşmaktadır. Ancak çalışmanın bulgularında özellikle daha geride gırtlakta oluşumlar gözlenmiştir.

Çalışma bulgularında:

- Özellikle “kadın” kelimesindeki /k/ sesi oldukça geride gırtlakta ve kalın şekilde sesletilmektedir. Demircan (2013: 46-47) /ʔ/ ötümsüz, patlamalı, gırtlak ünsüzü olarak nitelendirdiği bu ses için, Türkçe ses düzeninin ünsüz alt kümesi içinde (+ötümlü) bir karşılığı yoktur demektedir. Bu sesin “p, t, k” ünsüzlerinden çıkış yeri bakımından ayrıldığını, ses tellerini birleştirerek ses yolunu bir an için kapatıp sonra birden açarak çıkarıldığını belirtmektedir.
- /k/ ile ilgili bir diğer sesletim ise “iki, kötü” kelimelerindeki sesin; /c/ dil sırtının önüyle öndamak arasında sesletilmesi gerekirken, /k/ dil sırtının arka tarafıyla artdamak arkasında yapılmasıdır.

/n/ sesinin Türkçedeki durumu

“Geniz ünsüzüdür. Dişeti ötümlü /n/ ve artdamak ötümlü /ŋ/ olarak iki türü vardır. Dişeti ötümlü /n/’nin çıkarılışında, dilin ön kıyısı, üst dişlere ya da üst dişetlerine değer, dilin arka sırtı ise hafifçe iniktir. Artdamak ötümlü /ŋ/ sesinin çıkarılışında ise, dilin ön kıyısı alt kesici dişlere dayanır. Dilin arka sırtı yumuşak damağa doğru kalkar ve ağız boşluğunu kapatarak, soluğun burun boşluğundan çıkmasını sağlayıp, sesi genizleştirir” (Selen 1979: 89-91).

/n/ “ötümlü, dilucu-dişseti, geniz ünsüzüdür”. /ŋ/ “ötümlü, sert/yumuşakdamaksı geniz ünsüzüdür” (Demircan 2013: 54).

/n/ sesinin Almancadaki durumu

“Dental alveolar koronal /n/ sesinin çıkışı sırasında dilin ön kıyısı, üst dişleri ya da üst diş etlerine değer, dilin orta sırtı ise hafifçe iniktir” (Selen 1988: 100).

“Velar postdorsal /ŋ/ sesinin çıkışında, dilin ön kıyısı alt kesici dişlere dayanır. Dilin arka sırtıysa, yumuşak damağa doğru kabarır ve ağız boşluğunu kapatarak, nefesin burun boşluğuna gitmesini sağlayıp sesi genizleştirir” (Selen 1988: 101).

Çalışma bulgularında:

- Ben, bugün, ederken, giderken /n/’ler (dişeti/ön) /ŋ/’ye (yumuşak damak/art) dönerek damaksıllaşmakta ve prozodik bulgular kısmında söz edildiği gibi sesletimi uzayıp bitimsizleşmektedir.

/r/ sesinin Türkçedeki durumu

“Akıcı ünsüzdür. Çıkarılmasında, dudaklar hafif açık, dil ucu serbesttir ve üst sıra dişlerinin etlerine değerek, ciğerlerden gelen soluğun özgür çıkmasını engelleyecek bir kapanma oluşturur ve soluk buradan geçerken dil ucu titreşir. Bu nedenle değdiği yere birkaç vuruş yapar” (Selen 1979: 93). “Ötümlü, çarpmalı, dilucu-dişseti ünsüzü/akıcı sesidir. /r/ sesbiriminin iki genel üyesi vardır. Birisi sözcük başı ve ortasında kullanılan çarpmalı, diğeri sözcük sonunda kullanılan sızmalı ve ötümsüzdür” (Demircan 2013: 53).

/r/ sesinin Almancadaki durumu

“Bu sesin biri küçük dil /ʀ/ diğeri dil ucu /r/ olmak üzere iki allophonu vardır. Dil ucu /r/ sesinin çıkışında dudakların açıklığı, sesin komşuluğunda bulunan seslere göre değişir. Hafif gerilmiş olan dil ucu, sert damağın ön kısmına hemen hemen dental /d/ sesinin çıkışında olduğu gibi değer ve orada dışarı çıkmak isteyen hava akımı, dil ucunu titreşime sokar. Dilin yan kıyıları ise üst çanak dişlere dayanır Küçük dil /ʀ/ sesinin çıkışında ise dudaklar, dil ucu /r/’sine göre biraz daha açıktır. Dilin ön kıyısı alt kesici dişlerin arkasına değer, dilin arka sırtı gırtlak kapağına doğru yükselir ve bu arada dışarı çıkmak isteyen hava akımı, küçük dili titreşime sokar” (Selen 1988: 105).

Çalışma bulgularında:

- /r/ sesinin hem ortada hem sonda tüm kullanıcılarda yüksek oranda Almancadaki küçük dil /ʀ/ sesi gibi sesletildiği görülmektedir. Ör: Araba, gördüğüm, otopark, vardı, korkup, rapor, vb.

/ş/ sesinin Türkçedeki durumu

“Ötümsüz öndamak dişeti ünsüzdür. /ʃ/ işareti ile gösterilir. Sesin çıkışında, dilin iki kıyısı, damağa ve çanak dişlere değer. Dilin önü biraz arkaya çekilir ve diş etlerinin geri kısmına sert damağın önüne doğru uzatılır. Dudaklar hafifçe öne doğru çıkar, soluk akımı, genişçe bir geçitten sızarak geçer” (Selen 1979: 100-101).

“Ötümsüz, sızmalı, dilönü-sertdamak ünsüzdür” (Demircan 2013: 50).

/ş/ sesinin Almancadaki durumu

“Titremsiz prepalatal /ʃ/ “sch” sesinin çıkarılışında dilin iki kıyısı damağa ve çanak dişlere değer. Dilin ön kıyısıysa, titremsiz dental /s/ sesine göre biraz daha arkadadır” (Selen 1988: 114).

“Bir de bu /ʃ/ sesi, bir hecenin öncesinde “sp” ve “st” yazılı olan yerlerde vardır. Bu sesi çıkarabilmek için, dudaklar hafif öne doğru uzatılırken, dilin ön kısmı /s/ sesinde olduğundan biraz daha geriye çekilerek, ucu damağın ön kısmına değer. İki yanı ise, üst sıra dişlerle damağın birleştiği yere boydan boya dayanır. Üst sıra dişler biraz daha önde, alt sıra dişler onların biraz daha arkasında olmak üzere birbirlerine yakın arka arkaya dururken, tam sürtünme ile /ʃ/ sesini çıkarmadan /t/ ya da /p/ sesine geçmek gerekir” (Selen 1988: 115).

Çalışma bulgularında:

- “Şahit” kelimesi yine katılımcıların çoğunluğu tarafından kullanılan bir kelimedir. /ş/’nin sesletimi, Almancada bir hecenin öncesinde “sp” ve “st” yazılı olan yerlerdekine benzer şekilde yapılmaktadır. Benzer diğer örnek kelimeler ise; şok, yaşadım, koştı, şu olarak karşımıza çıkmaktadır.

/t/ sesinin Türkçedeki durumu

“Dişardı ünsüzüdür. Ötümsüz /t/’nin çıkarılmasında dilin ön kıyısı üst kesici dişlerin ardına değerek kapanmayı oluşturur. Kapanmanın açılmasıyla çıkan soluğu bir soluk izler. Diğer bir deyişle söz konusu ünsüz ön ve son seste durduğu zaman solukludur” (Selen 1979: 81). “Ötümsüz, patlamalı, dilucu ve dişardı ünsüzüdür” (Demircan 2013: 23, 45). “Ön ve son seste solukludur. Ayrıca Almancadakine göre daha az solukludur” (Ergenç 1984: 81).

/t/ sesinin Almancadaki durumu

“Titreşimsiz dental /t/ sesinin çıkışında dilin ön kıyısı, üst kesici dişlerin iç kısmına dayanarak kapanmayı oluşturur. Kapanmanın açılmasıyla duyulan patlamayı bir soluk izler. Özellikle eğer vurgulu hecenin öncesinde duruyorsa, bu soluk açık seçik duyulur” (Selen 1988: 89).

Çalışma bulgularında:

- Katılımcılar “kaçtı, çarptı, koştı” gibi kelimelerin iç sesinde bulunan /t/’yi daha baskın ve Türkçeye göre Almancadaki gibi daha soluklu söylemektedirler. “k, ç, ş” sesleri ile ilgili ayrı başlıklarda değerlendirmeler mevcuttur.

Yukarıda sözü geçen sesler ile ilgili tespit edilen bulguların yanında elde edilen farklı seslerle ilgili tespitlerden örnekler şöyledir:

- /s/ yerine /z/ sesletimi sadece bir yerde görülmüştür. Ör: üstüne/üztüne
- /i/ sesi ile ilgili iki farklı tespit yapılmıştır. Birincisi sesletim olarak “ı-i” arası bir ses şeklinde boğumlanmasıdır. Ör: “İki” kelimesindeki ikinci /i/ sesi “ı-i” arası bir sesletime sahiptir. Daha önce /k/ sesinde bahsedildiği gibi burada /k/ sesinin kalın sesletimi de bunu etkilemiş olabilir. Diğer tespit ise /i/ sesinin sesletilmeden geçilmesi, yutulması şeklindedir. Ör: “elinde” kelimesi “elnde” şeklinde sesletilmektedir. /ı/ sesinde de buna benzer sesletim örneği görülmektedir. “Kadın” kelimesi “kadn” şeklinde sesletilmekte /ı/ sesletimi yapılmadan yutulmaktadır. “ı ve i” sesletiminde yutulma nedeniyle kelimenin ilk hecesindeki ünlü ise daha geniş ve açık sesletilmektedir.
- /ö/ sesinin sesletimi ö-ü arasında yapılmaktadır. Ör: Öbür, kötü gibi kelimelerde bu tarz sesletim yapılmıştır.

3.2. Prozodik bulgular

Prozodik inceleme sonucunda köken dil konuşuru katılımcıların konuşmalarında; dilin ezgisinin kaybolduğu, tekrar ve duraklamaların çokluğu, boğumlanma (artikülasyon) hataları, yanlış hece vurguları, bitimli hecelerde/cümlelerde bitimsiz sesletimler, tonlama belirsizlikleri ile bağlaç ve söylem belirteçlerinin konuşmadaki konumsal durak ve vurgu farkları tespit edilmiştir.

Duraklamaların çokluğundan (özellikle formel konuşma kayıtlarında) konuşmanın ezgisi kaybolmuş durumdadır. Katılımcılar bazen çok hızlı bazen çok yavaş konuşmaktadırlar. “aaaa, aeeemm...” şeklinde beklemleri çok sık kullanılmaktadır. Ses tonlarını özellikle cümle sonlarında ve hatırlamakta güçlük çektikleri kelimelerin telaffuzlarında düşen tonda kullanılmaktadır. Bu da tedirginliklerini ve kendinden emin olmadan konuştuklarını göstermektedir.

Özellikle cümlelerin son kelimesinde bazen de cümle akışı içerisinde bazı kelimelerin son hecesinde süren ezgi kullanımı (bitimsiz hece) sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. “geldi, girdi, durdu, düştü, verdi, oldu, yardım ederken, giderken, ben, fren, bugün” gibi örneklerden de anlaşıldığı üzere “di’li geçmiş zaman” ve /n/ ünsüzü ile biten hecelerde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca /n/ ünsüzü, yutulur gibi veya /ŋ/ sesine yaklaşır şekilde telaffuz edilmektedir. Bitimsizleşmeden kasıt, noktaya (.) uygun biten ezgiyi kullanmak yerine virgül (,) varmış gibi süren ezgiyi kullanmalarıdır. Bu durum, kullanım yerine göre sanki devamında yeni bir şey gelecek veya karşıdakinden bir onay bekler gibi (Öyleydi değil mi?) bir his uyandırmaktadır. Cümle içi kelimelerdeki bitimsizleşmede ise iki kelime arasında uzun duraklama yapılması akıcılığı ve ezgiyi etkilemektedir. Örnek: Bennnn | bugünnnn | ... | ... (IPA suprasegmental sembollerinden | büyük durak)

Katılımcılar çok fazla kelime tekrarı yapmışlardır. Bunun nedenleri cümleyi toparlamak için zaman kazanma, kelime telaffuzundaki hataları düzeltme, bir sonraki kelimeyi hatırlayamama olarak ifade edilebilir.

Kelime telaffuzlarında, Almancada var olan birden çok ünsüzden oluşan hecelerin sesletimine benzer hızlı sesletim yapmaktadırlar. Uzun söylenmesi gereken bazı kelimeleri “kaza:sını/ kāzāsını, ma:vi/ māvi, ya:ni/ yāni, a:ni/ āni şeklinde kısa ve hızlı sesletim yapmaktadırlar (IPA suprasegmental sembollerinden : uzun, ˘ ekstra kısa). İki veya üç heceyi tek hece uzunluğunda sesletimleyerek hem hızlı hem de ses yutulmalarının olduğu “bilomusun/biliyormusun, kulancaksın/kulanacaksın, gididum da/gidiyordum da, çocuk/çocuk, ozman/ozaman, parkıtmiş/park etmiş” gibi yapılar ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların çoğunda boğumlanma hatalarının yanı sıra kelime telaffuz hataları da mevcuttur. Örnek: Arkasında yerine arkadısa, bagajdan yerine bagaştan, şimdi yerine şimdik, köpeğin yerine köpe:n, mecburen yerine mejburen, eşya yerine eşşa, aile yerine ayle, gri yerine giri, alışveriş yerine alışveriş, şoför yerine şofer gibi. Genel olarak Türkçeyi sözlü dil olarak kullandıkları için kelimelerin doğru yazımını bilmeyebilirler. Bu nedenle duyarak yanlış öğrenilmiş olabilir ve düzeltme de yapılmadığı için bazı telaffuzlar dile o şekliye yerleşmiş olabilir. Şimdik ve şofer gibi bazı kelimelerin telaffuzları ise aileden öğrenilen yöresel söyleyiş özelliği olarak edinilmiş olabilir. Ağız özellikleri için aile çocuk birlikteliği içeren geniş çaplı bir çalışma yapılması gerekmektedir. Her yöreye ait ağız özellikleri Türkiye’de tespit edildikten sonra köken dil konuşurları ve aileleri ile karşılaştırma yapılabilir. Böylece bu sesletimlerin ağız özelliği olup olmadığı netlik kazanır. Çalışma ağız araştırması olmadığı için Almanca ve Türkçenin ölçünlü dili üzerinden incelemeler yapılmıştır.

Bazı kelimelerde ise cümle soru anlamı içermediği halde yükselen tonda (soru ezgisine benzer) bitimli ve uzun sesletimler ile karşılaşmıştır. Bu sesletime sadece nokta ile bitmesi gereken cümlelerin yüklemine değil cümle içinde farklı yerlerde de rastlanmıştır. Örnek: Çarp-tı:, düşür-dü:, o zaman-da:, o an-da:, o da: vb.

Kısa olan bazı hecelerin uzun olarak sesletimi de duyulmaktadır. Örnek: va:rdı, zama:nda, ca:rptı, ye:rleştiriyordu, ge:ldi, ka:dına, yani: vb.

İki hecede de olmaması gereken vurgulu sesletim ise “geç-ti” kelimesinde iki hecede de yapılmıştır.

Bu bulguların yanında Almanca kelime yerleştirme (Code-Switching) (informel konuşmalarda) de görülmektedir. Türkçe karşılığını hatırlayamadıkları kelimelerin yerine çok uzun duraklamaya veya tekrara gitmektense hızlıca Almanca karşılıklarını söyleyen katılımcılar da vardır (otopark yerine parkplatz-sigorta yerine versicherung). Ancak bu çok az katılımcıda ve birkaç kelime ile sınırlıdır. Formel konuşmalarda kelime değiştirme yapmamaları dikkat

çekmektedir. Formel konuşmalarda daha özenli ve dikkatli oldukları ancak seslerinden daha gergin oldukları da anlaşılmaktadır. Bunun nedeni resmî bir kurumda bilgi vermek amacıyla yaptıklarını düşünmelerinin istenmesi olarak ifade edilebilir.

Bazı bağlaçların ve söylem belirteçlerinin cümle akışı içindeki konumları incelenmiştir. Katılımcıların durgu ve durak kullanımları ile vurgu ve tonlamalarından hareketle konumlar cümle başı, cümle ortası ve cümle sonu olarak belirlenmiştir. Sonda “___x /___”, başta “___ / x ___” ve ortada “___ x ___” şeklinde konumlar tespit edilmiştir.

Araştırma konusu dışında olduğu için bağlam ve anlam içeriklerine değinilmemiştir. Bununla ilgili bulgulara, aynı veriler üzerinden söylem belirteçlerinin kullanım amaçları ve anlamsal bağlarının da belirlendiği Wintai, Lefremenko ve Bunk’un (2020) çalışmasından ulaşılabilir.

		Başta	Ortada	Sonda	Toplam
AMA	Tek dilli	3	2	9	14
	İki dilli	7	1	2	10
FAKAT	Tek dilli	0	0	1	1
	İki dilli	0	0	0	0
ÇÜNKÜ	Tek dilli	5	0	0	5
	İki dilli	4	0	0	4
VE	Tek dilli	12	3	6	21
	İki dilli	58	6	2	66

Tablo 1. “Ama, fakat, çünkü, ve” Bağlaçlarının Cümle İçinde Kullanım Konumları

Tablo 1 incelendiğinde her iki grupta da “fakat” bağlacı kullanımının tercih edilmediği görülmektedir. Tek dillilerde (ana dili konuşuru) “ama” bağlacının daha çok sonda kullanılırken, iki dillilerde (köken dil konuşuru) daha çok başta kullanıldığı görülmektedir. Bunun Almandada bağlaçların (nebenordnende konjunktionen “und, oder, aber, denn” gibi) ana cümle sonrası virgül ile ayrılarak yan cümlelerin başında kullanımının etkisi olduğu düşünülebilir. “Çünkü” iki grupta da benzer özellik göstermiştir. Ancak “ve” kullanımı ciddi oranda farklılaşmıştır. Her iki grupta da başta kullanılmasına rağmen iki dillilerde (köken dil konuşuru) kullanım sıklığı neredeyse beş kat daha fazladır. Bunun nedeni, cümleleri toparlamakta zorlanmaları ve akışı sürdürmeye çalışmaları olabilir.

		Başta	Ortada	Sonda	Toplam
YA	Tek dilli	6	3	5	14
	İki dilli	4	3	6	13
YANI	Tek dilli	1	4	5	10
	İki dilli	27	11	17	55
HANI	Tek dilli	1	2	0	3

	İki dilli	2	4	0	6
	Tek dilli	2	6	2	10
İŞTE	İki dilli	5	13	6	24

Tablo 2. “Ya, yani, hani, işte” Söylem Belirteçlerinin Cümle İçinde Kullanım Konumları

Tablo 2 incelendiğinde ise, “yani” kullanımını dikkat çekici şekilde öne çıkmaktadır. İki dillilerde (köken dil konuşuru) “yani” kullanımını tek dillilere oranla beş kattan fazladır. Ayrıca daha çok başta kullanımını tercih edilmiştir. Söylem belirteci olarak çok fazla kullanılması, açıklama ihtiyacı hissetme, düzeltme gibi durumların fazlasıyla yaşanmasından kaynaklanmış olabilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Almanya’da yaşayan üçüncü nesil köken dil Türkçe konuşurlarının Türkçeyi akıcı konuşmaları bozulmuş durumdadır. İformel konuşmalarda formel konuşmalara göre daha rahat olmalarına rağmen daha fazla hata yapmaktadırlar. Ancak akıcılık olarak informel konuşmalar daha iyi seviyededir. İformel konuşmalarda daha rahat konuşmaktadırlar ve araya nadiren de olsa Almanca kelimeleri yerleştirebilmektedirler. Kelime hazinesi olarak Almancaları daha geniş kapsama sahiptir denilebilir çünkü Türkçe kelime karşılıklarını hatırlamakta güçlük çektiklerinden durak ve tekrarlar fazladır. Hatırlayamadıklarında ya kelimeyi yanlış kullanmakta ya da kelimenin yerine Almanca karşılığını kullanmayı tercih etmektedirler. Türkçe hece vurgularında da hatalar vardır. Cümle vurgularında ise doğru kelimelerle doğru cümle yapısını oluşturmaya çalışırken vurgulamaya dikkat etmedikleri görülmektedir. Akıcı konuşmanın olmamasından, duraklama ve tekrarların çokluğundan konuşmanın ezgisi de kaybolmuştur. Bağlaç, edat ve söylem belirteçlerinin kullanımında durakları ana dil konuşurlarına göre farklı konumlarda kullanmayı tercih etmektedirler. Fonetik olarak bazı seslerde farklılaşma vardır ve bunların bazıları Almandadaki sesletime yaklaşmaktadır.

Üçüncü ve dördüncü kuşak köken dil konuşurlarının dil gelişimleri için yapılabilecekler ise şöyle sıralanabilir:

- Aileler bilgilendirilerek kültürel mirasları olan dillerinin önemi anlatılabilir. Aile ortamında ana dili kullanımına özen gösterilmesi böylece sağlanabilir.
- Türkçe derslerinin sadece dil dersi değil kültür bağlarının da tekrar güçlendirildiği kapsamlı ve ilgi çekici dersler hâline gelmesi sağlanarak kültürel kimlik bilinci oluşturulabilir.
- Öğretim süreçlerinin her basamağında ana dili eğitimleri açısından daha fazla desteklenme sağlanabilir. Türkçe dersi zorunlu hâle getirilebilir. Zorunlu olmasa bile ders saatleri öğrencilerin katılımını kolaylaştıracak saatlere alınıp not verme sistemine geçilebilir.
- Almanya’da yetişmiş ve eğitim almış Türkçe öğretmenliği yapacak öğretmenlerin Türkçe diksiyonları en iyi hâle getirilebilir. Bunun bir yolu da Almanya’daki yüksek öğretim kurumlarında Türkçe diksiyon dersinin öğretim programına yerleştirilmesi olabilir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Nevin/ İsci, Cenani (2016). "Akademik Çevrenin İkidillilik Kavramı Hakkındaki Görüşleri/Views of Academic Staff on Bilingualism". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5(2): 328-343.
- Arslan, Mehmet (2006). "Almanya'daki Türk İşçi Çocuklarının Eğitim Sorunları". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21(2): 233-245.
- Arslan, Meryem (2018). "Türkmanca' ve Kelime Türleri: Kelsterbach Örneği". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6(15): 613-631.
- Aydın, Fazıl (Ed.) (2014). *Uluslararası İşgücü Anlaşmaları*, Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayın Numarası 07.
- Aytan, Talat/ Başkapan, Ayşe/ Uysal, Güllü (2018). "Avrupalı Türkler Ana Dili Eğitimi Çalıştayı Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkophone* 5(2): 16-34.
- Başkurt, İrfan (2009). "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi". *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (2): 81-94.
- Bekar, Beytullah (2015). *Almanya Türkçesi*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Bekâr, Beytullah. (2016). "Almanya'da Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretimiyle ve Türklerin Türkçe Kullanımlarıyla İlgili Kaynakça Denemesi". *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks* 8(3): 285-302.
- BIK (2020). Hangi Ülkede kaç türk Vatandaşı Yaşiyor. 11.10.2020 tarihinde <https://www.bik.gov.tr/hangi-ulkede-kac-turk-vatandasi-yasiyor/> adresinden alındı.
- Canbolat, Derya (2019). *Almanya Türkülerine Yansıyan Dil ve Eğitim Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Çakır, Mustafa (2002). "Almanya'daki Çok Kültürlü Ortamlarda Türkçenin Ana dili Olarak Kullanımı". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(1): 39-57.
- Çınar, Yusuf (2017). "Türk Alman İlişkilerinde Almanya'daki Türk Göçmenler (1961-2000)". *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi* 2(2): 1-21.
- Demircan, Ömer (1990). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Ekin Eğitim-Yayıncılık ve Dağıtım.
- Demircan, Ömer (2013). *Türkçenin Seldizimi*. İstanbul: Der Yayınları
- Demirdöven, Gökhan Haldun/ Okur, Alpaslan (2017). "İki dilli Türkçe öğretmeni adaylarının iki dillilik olgusuna yönelik görüşleri (Duisburg/Essen Üniversitesi örneği)". *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 5(4): 774-805.
- Ergenç, İclal (1984). *Almanca ve Türkçe'nin Ses Yapılarının Karşılaştırılması*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Gökalgp Yılmaz, Gaye (2017). "Avrupa'da Yaşayan Türkiyelilere Dair Gurbetçi Ve Almanca Söylemlerinin Yeniden Düşünülmesi". *Suleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22 (Göç, Özel Sayısı): 1473-1490.
- Günce, Gülseren (1976). "Almanya'da Yaşayan Türk İşçi Çocuklarının Eğitimlerinde ve çevreye uyumlarına ilişkin Sorunları Konusunda Bir Ön-Araştırma". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 9(1): 213-241.
- Karasar, Niyazi (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kaya, İlhan (2011). "Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına". *Doğu Coğrafya Dergisi* 13(19): 149-166.
- Kelleher, Ann (2010). "Heritage Briefs "What is a Heritage Language?". *Center for Applied Linguistics*: 1-3. <https://cal.org/heritage/pdfs/briefs/What-is-a-Heritage-Language.pdf> Erişim tarihi 20.12.2020
- Kırmızı, Bülent (2016). "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü". *Journal of Turkish Language and Literature* 2(3): 145-156.
- Jonekeit, Sylvie/ Kielhöfer, Bernd (1998). *Zweisprachige Kindererziehung*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

- Oruç, Şerif (2016). "Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil". *The Journal of Academic Social Science Studies* 45: 279-290.
- Özdemir, M. Çağatay (1988). *Federal Almanya'daki Türk İşçi Çocuklarının Eğitim Sorunları Açısından İki Dillilik ve İki Kültürlülük İle İlgili Eğitim Modelleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Pekacar, Çetin/ Dilek, Figen Güner (2009) "Uluslararası Fonetik Alfabe-I." *Dil Araştırmaları* 4: 135-150.
- Sakin, Bertuğ. (2018). "Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma". *Current Research in Social Sciences* 4(1): 1-17.
- Scontras, Gregory/ Fuchs, Zuzanna/ Polinsky, Maria (2015). "Heritage language and linguistic theory". *Frontiers in Psychology* 6: 1545. doi: 10.3389/fpsyg.2015.01545
- Selen, Nevin (1979). *Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Selen, Nevin. (1988). *Alman Dilinin Fonetik ve Entonasyon Kuralları*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Statista (2020a). Anzahl der Ausländer aus der Türkei in Deutschland von 2001 bis 2020. 25.07.2020 tarihinde <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152911/umfrage/tuerken-in-deutschland-seit-2001/> adresinden alındı.
- Statista (2020b). Ausländische Bevölkerung am 31.12.2019. 25.07.2020 tarihinde https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Publikationen/Downloads-Migration/auslaend-bevoelkerung_2010200197004.pdf?__blob=publicationFile adresinden alındı.
- Tsehaye, Wintai/ Lefremenko, Kateryna/ Bunk, Oliver(2020). "Language Contact Versus Internal Dynamics in Heritagespeakers' Use of Discourse Markers". Presentation, *Annual Conference of the German Society for Linguistics (Deutsche Gesellschaft für Sprachwissenschaft)*. Hamburg.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2011). Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları. 10.11.2020 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa adresinden alındı.
- Uluçam-Wegman, Işıl (2017) *Federal Almanya'da Türkçe Derslerinin Geçmişi, Yapısı, Alan Dersleriyle Etkileşimi ve Öğrenci Profili/Turkish Language Instruction in the Federal Republic of Germany*. Türkçe Eğitimi Güncel Araştırmaları. (Ed. Doç. Dr. Hakan Ülper). Ankara: Pegem.
- Wiese, Heike (2012). *Kiezdeutsch: Ein neuer Dialekt entsteht*. München: Verlag CH Beck.
- Yılmaz, Mehmet Yalçın (2014). İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunları. *Turkish Studies* 9/3: 1641-1651.